

АНАЛІЗ КУЛЬТУРНИХ ПРАКТИК СТУДЕНТІВ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ МІЖНАРОДНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

ANALYSIS OF CULTURAL PRACTICES OF STUDENTS IN CENTRAL-EASTERN EUROPE (BASED ON RESULTS OF INTERNATIONAL RESEARCH)

Стаття присвячена дослідженню й аналізу культурних практик студентів закладів вищої освіти Центрально-Східної Європи як важливого чинника їхньої життєвої перспективи. Культурний капітал у сучасному демократичному суспільстві є фундаментом та основою суспільного розвитку, моральним ядром молодого людини й суспільства. Це важливий інструмент культурної та соціальної репродукції сучасного суспільства, а у випадку України – потенціал для відновлення та подальшого розвитку демократичного українського суспільства. Саме культурний капітал може стати точкою опори для молодих людей у відновленні та стабілізації країни після закінчення війни та її жакликих наслідків. Результати міжнародного дослідження базуються на вибірковій базі даних опитаних студентів у 2019 році Центрально-Східних регіонів вищої освіти Європейського простору. Дослідження проводилося у закладах вищої освіти п'яти країн (Словаччина, Румунія, Україна, Сербія, Угорщина). Згідно з результатами дослідження, чим більш економічно розвинена країна, тим нижча частота практик акумулювання культурного капіталу у молоді. Згідно з дослідженням угорські студенти є найбільш пасивними з точки зору культурного споживання; вони рідше відвідують театри, музеї тощо, в більшості віддають перевагу розважальним заходам. Словацьким студентам також подобаються подібні заходи, тоді як студенти в Румунії, Україні та Сербії частіше беруть участь у класичних культурно-мистецьких програмах. Як висновок, забезпечення державою політики підтримки та розвитку культурного капіталу є фундаментальним внеском у майбутнє розвитку післявоєнної України.

Ключові слова: молодь, студентство, студенти Центрально-Східної Європи,

культурний капітал, форми культурного капіталу, культурні практики.

The article is devoted to research and analysis of cultural practices of students of higher education institutions in Central and Eastern Europe as an important factor in their life prospects. Cultural capital in a modern democratic society is the foundation and basis of social development, the moral core of a young person and society. This is an important tool of cultural and social reproduction of modern society, and in the case of Ukraine, a potential for the restoration and further development of democratic Ukrainian society. It is the cultural capital that can become a point of support for young people in the reconstruction and stabilization of the country after the end of the war and its terrible consequences. The results of the international study are based on a sample database of surveyed students in 2019 of the Central-Eastern regions of higher education in the European space. The research was conducted in institutions of higher education in five countries (Slovakia, Romania, Ukraine, Serbia, Hungary). According to the research results, the more economically developed a country is, the lower the frequency of cultural capital accumulation practices among young people. According to the study, Hungarian students are the most passive in terms of cultural consumption; they visit theaters, museums, etc. less often, most of them prefer entertainment activities. Slovak students also enjoy such activities, while students in Romania, Ukraine and Serbia are more likely to participate in classical cultural and artistic programs. As a conclusion, the state's policy of support and development of cultural capital is a fundamental contribution to the future development of post-war Ukraine.

Key words: youth, students, students of Central and Eastern Europe, cultural capital, forms of capital, cultural practices.

УДК 303.4(100):008(4)-057.87
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.51.3>

Гвоздецька Б.Г.

к.соціол.н.,
доцент кафедри філософії, соціології
та політології імені професора
В.Г. Скотного
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка

Вступ. Дослідження та вивчення практик, які формують та акумулюють культурний капітал, що має вагомий вплив на суспільне життя, особливо сьогодні, коли українське суспільство живе у час війни, є одним з найбільш актуальних дослідницьких питань не тільки у соціології, а й усіх соціальних та гуманітарних науках. Варто звернути увагу на те, що культурний капітал у сучасному, розвинутому суспільстві з демократичними цінностями все більшою мірою виступає не як продукт економічного та політичного розвитку, а як фундаментальний, незалежний чинник суспільного розвитку, моральне ядро особистості й суспільства. Цілком погоджуємось з А. Ручкою, який зазначає, що «...культура знаходиться не після економіки, а попереду неї, не після політики, а попереду неї. Це відбувається

по одній простій причині: саме культура, культурна ідентичність робить населення, популяцію суспільством, цілісним соціумом. Єдиний, цілісний соціум здатний продукувати, ставити і досягати значущі економічні й політичні цілі» [1, с. 115].

Сьогодні в Україні для молодого покоління, зокрема студентської молоді – рушія розвитку вільного та демократичного суспільства, культурний капітал є запорукою та потенціалом, який стане фундаментом у відновленні сучасного демократичного українського суспільства і запорукою його оптимального функціонування і динамічного розвитку після війни, допоможе витримати економічні негаразди та політичні випробування.

Аналіз досліджень і публікацій. Поняття культурного капіталу було запроваджено

в наукову сферу французьким соціологом П. Бурдьє. Такі дослідники, як Г. Беккер, Ю. Биченко, Н. Горбунова, Д. Ікеда, Дж. Коулмен, В. Радаєв, І. Самаріна, Ф. Фукуяма, пропонують визначення поняття «культурний капітал», досліджують перебіг накопичення, передачі та успадкування капіталів. Питання культурного капіталу у вітчизняних науковців, зокрема у соціологічному дискурсі, було розкрито у працях Н. Костенко, Л. Малес, А. Ручки, Ю. Сороки, Р. Шульги та багатьох інших українських науковців. Праці О. Грішнова, О. Голікова, К. Воденко, В. Зирянова, І. Самаріної, Л. Сокурянської, О. Фінагіна, В. Шапошникова та інших присвячені аналізу специфіки культурного капіталу сучасної студентської молоді в тому числі та перш за все при характеристиці окремих соціокультурних ознак цієї соціальної групи.

Метою статті є аналіз практик, які формують культурний капітал студентів закладів вищої освіти постсоціалістичних країн (Угорщини, Румунії, Словаччини, Сербії, України) як одного з показників готовності до засад демократичного суспільства.

Результати. Якщо говорити про молодь як соціальну категорію, необхідно враховувати зміни суспільства, що відбуваються як на локальному, так і на глобальному рівнях. Глобальні суспільні трансформації призвели до того, що багато країн світу нині перебувають у так званому «перехідному» стані. Мається на увазі насамперед перехід (а у випадку України виборювання та рух) до демократії та ринкових відносин. Такий перехід актуальний перш за все для країн Східної та Центральної Європи, зокрема для колишніх республік Радянського Союзу та колишніх країн так званого соціалістичного табору. Усі ці країни пройшли через соціалізм і обрали шлях демократичного розвитку. Демократія за соціалізму була ілюзією, тому що насправді люди не могли брати участь у державних справах, не мали реального впливу на свій добробут, не бачили реальних можливостей для змін.

Хочеться звернути увагу, що досліджувані країни (Угорщина, Румунія, Словаччина, Сербія та Україна) мають схоже соціалістичне минуле, оскільки всі вони тривалий час перебували під економічним, культурним та ідеологічним впливом Радянського Союзу. Усі ці країни обрали шлях демократичного розвитку, але кожна країна рухається у цьому напрямку зі своєю швидкістю. Більших успіхів досягли країни, які майже відразу після розпаду Радянського Союзу увійшли до Європейського Союзу і нині входять до нього (Угорщина, Польща, Румунія, Словаччина). Сербія та Україна, маючи статус кандидатів на вступ до Євросоюзу, мають дещо нижчий темп, а Україна через воєнну агресію російської федерації виборює

свій шлях до демократії та суверенності. Розвиток демократії, негативні наслідки тривалого впливу Радянського Союзу тією чи іншою мірою досі переслідують. Повне позбавлення від цих наслідків може бути свідченням завершення переходу. Проте в усіх досліджуваних країнах перехідні процеси ще тривають.

Культурний капітал виступає неабияким ресурсом у створенні можливостей і шансів ментального розвитку людей, зростання їх компетентності, змістовного культурного споживання. Звідси він є дійсно важливим чинником культурної та соціальної репродукції сучасного суспільства, його оптимального функціонування і динамічного розвитку [1, с. 115].

Японський філософ і гуманіст Д. Ікеда, спираючись на досвід «японського дива», стверджував, що культурний капітал є підґрунтям, фундаментом, на якому вибудовуються адекватні йому економічні, соціальні та політичні інститути. Саме від культурного капіталу залежить економічне зростання та розвиток країни, благоустрій громадян та її політична свобода й незалежність. Видатний американський філософ японського походження Ф. Фукуяма акцентує увагу на значущості культурного капіталу для збереження механізму спадковості в суспільстві та підтримання контактів між поколіннями, а також ставить його на провідні позиції у підтриманні сталості та розвитку цивілізації [3, с. 185].

За визначенням П. Бурдьє, культурний капітал – це накопичувальний ресурс, нееконічне багатство (освіта, культурні цінності тощо), яке особа може як придбати, так і наслідувати в сім'ї (освіта та досягнення батьків тощо) [2, с. 50].

Він розглядає проект моделі формування компонентів культурного капіталу, який включає в себе три структурні різновиди культурного капіталу: об'єктивований, інкорпорований та інституціоналізований. Об'єктивований культурний капітал включає такі культурні ресурси, як заклади і предмети культурного призначення (навчальні, мистецькі, рекреаційні тощо), культурні блага, культурні знання, а також знаходить своє вираження в матеріальних цінностях, може передаватися через письмові документи, книги, пам'ятники, картини тощо. Основою інкорпорованого культурного капіталу є освіта, він накопичується у формі знань, вмінь, навичок, системи цінностей і норм. Тут є пропорційна залежність між рівнем, якістю освіти та культурною компетенцією окремої людини чи певної соціальної групи. Культурний капітал може переміщуватися з об'єктивованої форми в інкорпоровану, суб'єктивну форму. Результатом інкорпорованого культурного капіталу є сформовані культурні якості, такі як креативність, компе-

тентність, відповідальність, що становлять підґрунтя конкурентоспроможності сучасної людини, її здатності не тільки репродукувати чи модифікувати вже відоме, а й створювати принципи нове. Інституціалізований культурний капітал, на думку П. Бурдьє – це різного роду документи, що засвідчують культурну компетенцію людини (дипломи, атестати, сертифікати, звання, титули), що безпосередньо пов'язано з престижем чи репутацією певної особи у певному суспільному середовищі [2].

За даними моніторингу «Українське суспільство», на пропозицію оцінити ступінь важливості розширення культурного кругозору, залучення до культурних цінностей (через мистецтво, художню творчість, хобі тощо) майже 63% респондентів зазначили, що для них це скоріше важливо і дуже важливо. В опитуванні, проведеному 2018 р., бачимо ще перекоханіші цифри: майже 73% українців вважали важливим для себе долучитись до культурних цінностей. Якщо порівняти з тими, для кого долучення до культурних цінностей «зовсім не важливо», то в 2020 р. таких виявилось 2,9% і 8,9% тих, кому це «скоріше не важливо». Цікаво, що у 2018 р. таких було менше – 1,9% і 5,9% відповідно [4, с. 284]. Це свідчить про те, що зростає кількість тих, хто вважає, що практики залучення до культурних цінностей не є важливою.

Методологічні передумови дослідження. Для аналізу було використано результати дослідження, отримані з даних опитаних студентів у 2019 навчальному році (PERSIST 2019, N = 2324), проведено Центром досліджень та розвитку вищої освіти університету Дебрецена (CHERD-Hungary). Опитування проводилось в одному зі східних регіонів Європейського простору вищої освіти. Дослідження¹ проводилось у вищих навчальних закладах Східного регіону Угорщини² та у вищих навчальних закладах чотирьох країн (Словаччина, Румунія, Україна, Сербія)³. Вибірка включала студентів другого курсу денної форми навчання ступеня бакалавра.

Аналіз даних проводили за допомогою програмного забезпечення SPSS 22, використовуючи χ^2 тест та аналіз дисперсії.

Характеристики культурного споживання респондентів були проаналізовані на основі частоти, з якою у традиційній чи електронній

формі виконуються такі види практик: читання класичної, фахової та популярної літератури, прослуховування класичної музики, перегляд художніх фільмів. Серед студентів Румунії – 9,3%, України – 12,7% та Сербії – 18,2%, найбільше респондентів, які регулярно читають художню літературу. Серед словацьких – 75,2%, українських – 71,1% та румунських 70,3% студентів, найбільше представників, які рідко читають класичну літературу, тоді як 37% студентів Угорщини ніколи не читають художню літературу. Що стосується читання фахової літератури, то румунські студенти увібрали найбільший відсоток – 17,3% з них читають літературу щодня. У переважній більшості 87,5% словацьких студентів роблять це рідко. У середньому 8% респондентів щодня читають легку літературу, 19,5% щотижня, але суттєвих відмінностей між країнами не було. Сербські студенти 17,1% в порівнянні з іншими регулярно полюбують читати популярну розважальну літературу, угорські студенти – 23,9%, склали найбільший відсоток серед країн тих представників, які ніколи не читають розважальну літературу (див. табл. 1).

Існує загальна тенденція, що студенти, як і молодь загалом, рідко відвідують класичні концерти. Однак 40% угорських студентів навіть не ходять на концерт легкої музики, 42% з них – лише кілька разів на рік [5, с. 7]. Прослуховування класичної музики є найпоширенішим заняттям серед українських студентів, 25,7% з них регулярно займаються цією діяльністю та 21,1% сербських студентів щотижня слухають класичну музику. Румунські студенти 62,7% рідко слухають класичну музику, але серед таких аналогічна частка студентів Словаччини – 59,3% та Сербії – 59,2%. Молодь в Угорщині найменше цікавиться класичною музикою – 41,4% та художніми фільмами – 44,8%. 8,1% українських та 9,2% сербських студентів переглядають такі фільми щодня, проте серед студентів Румунії найбільше тих, хто рідко переглядає художні фільми (див. табл. 1).

За результатами досліджень угорської молоді 2012 року, діяльність, пов'язана з високою культурою, майже не відіграє жодної ролі у житті молоді, а частка тих, хто ніколи не бере участі у програмах високої культури, зростає [6, с. 216]. За результатами досліджень у вищих навчальних закладах східного регіону Угорщини (University of Debrecen, University of Nyíregyháza) студенти університету Ніредьгаза характеризуються тими ж уподобаннями у вільний час, що й досвід угорської молоді загалом. Молодь не характеризується високим культурним споживанням, що є не лише віковою, але й соціокультурною характеристикою [7 с. 120].

Що стосується відвідування бібліотеки, то більшість студентів відвідують бібліо-

¹ Дослідження на тему «Роль соціальних та організаційних чинників у випадінні студентів з навчального процесу» № 123847 проект, за підтримки НКФІ, фінансування прикладної програми К-17.

² Університет Дебрецена, Університет Ніредьгаза, Університет реформованої теології в Дебрецені.

³ Клузький університет імені Бабеша Бої, Університет Емануеля, Університет Орадя (Румунія), Університет Костянтина Філософа, Університет імені Яноша Шейне (Словаччина), Партійський християнський університет, (Угорщина), Новосадський університет (Сербія), Ужгородський національний університет, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, Мукачівський державний університет, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Одеський національний політехнічний університет (Україна).

Таблиця 1

Розподіл культурних практик по країнах, (%)

Культурні практики	Частота практик	Угорщина	Румунія	Україна	Словаччина	Сербія
читання класичної літератури	ніколи	37	20,5	16,2	18,8	22,1
	рідко	59,1	70,3	71,1	75,2	59,7
	регулярно	3,9	9,3	12,7	5,9	18,2
читання фахової літератури	ніколи	14,5	11,6	19	9,4	11,9
	рідко	72,7	71,1	69	87,5	79,1
	регулярно	12,7	17,3	11,9	3,1	9
читання популярної літератури	ніколи	23,9	21,1	16,7	19,8	18,6
	рідко	66,6	69,5	70,1	67	64,3
	регулярно	9,5	9,4	13,2	13,2	17,1
прослуховування класичної музики	ніколи	41,4	20,5	24,3	25,3	19,7
	рідко	47,7	62,7	50	59,3	59,2
	регулярно	10,9	16,8	25,7	15,4	21,1
перегляд художніх фільмів	ніколи	44,8	23,3	26,9	25,5	22,4
	рідко	53,2	72,4	65	70,6	68,4
	регулярно	2	4,2	8,1	3,9	9,2

Джерело: PERSIST 2019 (N = 2324)

теки в середньому щомісяця або менше. Щотижневі або частіші відвідування бібліотек найчастіше зустрічаються серед студентів Сербії – 31,5%, Румунії – 27,6% та Угорщини – 25%. Однак ми виявили значні відмінності між країнами щодо театральних та музейних відвідувань. Серед сербських студентів 31,5% найбільше тих, хто щомісяця і щотижня ходять в театр і музей. Українські студенти також часто ходять в театр – 7,7% опитаних. Протилежне характерне для угорських студентів –

1,2%. Серед угорських студентів ті, хто ніколи не ходить у театр, музей, художнє кіно чи концерти класичної музики, є надмірно представленими. Українські – 12,3% та словацькі – 7% студенти відвідують кінотеатри частіше, ніж інші студенти, щотижня або частіше. Угорські студенти 67,8% не так часто відвідують кінотеатри. Відвідування концертів класичної та популярної музики особливо характерно для студентів з Сербії – 5,4% та Словаччини – 5,2% (див. табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл культурних практик по країнах, (%)

Культурні практики	Частота практик	Угорщина	Румунія	Україна	Словаччина	Сербія
відвідування бібліотеки	ніколи	14,5	11,6	14,3	8,6	2,2
	рідко	60,5	60,7	65,4	83,6	66,3
	регулярно	25	27,6	20,3	7,8	31,5
відвідування театру	ніколи	36,2	31,8	31,1	16,1	6,5
	рідко	62,6	64,1	61,2	79,7	82,8
	регулярно	1,2	4	7,7	4,2	10,8
відвідування музею	ніколи	42,7	37,9	40,3	27,4	18,1
	рідко	55,9	59,9	55,8	69,2	79,8
	регулярно	1,4	2,2	3,9	3,4	2,1
перегляд художніх фільмів	ніколи	60,7	46	58,9	42,6	41,3
	рідко	37,7	49,7	37,2	51,3	53,3
	регулярно	1,7	4,4	3,9	6,1	5,4
відвідування кінотеатрів	ніколи	27,6	42,1	50,3	36,5	42,4
	рідко	67,8	52,7	37,4	56,5	51,1
	регулярно	4,6	5,2	12,3	7	6,5
концерти класичної музики	ніколи	73	57,6	64,6	65,5	35,9
	рідко	26,1	39,9	33,1	29,3	58,7
	регулярно	0,9	2,5	2,2	5,2	5,4
популярні музичні концерти	ніколи	37,7	33,1	46,4	44,9	28,7
	рідко	60,2	62,1	46,4	50	63,8
	регулярно	2,1	4,9	7,3	5,1	7,4

Джерело: PERSIST 2019 (N = 2324)

В цілому ми виявили, що більшість угорських студентів можна вважати пасивними з точки зору практик формування культурного капіталу; вони рідше відвідують театри, музеї та класичні концерти, вони віддають перевагу розважальним заходам, відвідують кінотеатри. Словацьким студентам також подобаються подібні заходи, тоді як студенти в Румунії, Україні та Сербії частіше беруть участь у класичних культурно-мистецьких програмах.

Висновки. Метою нашого дослідження було отримання картини практик акумулювання культурного капіталу студентами закладів вищої освіти постсоціалістичних країн (Угорщини, Румунії, Словаччини, Сербії, України) як одного з показників готовності до засад демократичного суспільства. Ми дізналися про частоту практик акумулювання культурного капіталу молоді досліджуваних країн. Дослідження показало певну залежність між рівнем життя та частотою акумулювання культурного капіталу. Чим вищий рівень життя, тим нижчий рівень практик формування культурного капіталу. Так, більшість угорських студентів можна вважати пасивними з точки зору культурного споживання; вони рідше відвідують театри, музеї та класичні концерти, в більшості віддають перевагу розважальним заходам, відвідують кінотеатри тощо. Словацьким студентам також подобаються подібні заходи, тоді як студенти в Румунії, Україні та Сербії частіше беруть участь у класичних культурно-мистецьких програмах.

Отже, культурний капітал – це важливий суспільний феномен, що створює фундамент особистісного зростання та професійної реалізації молоді людини, її життєвих позицій та шансів на майбутнє. Чим більший обсяг куль-

турного капіталу акумулює молодь, тим реалістичніше сприйняття навколишнього світу, грамотніша оцінка ресурсів, знань, навичок, умінь, вибір ефективної стратегії життєдіяльності та цінностей. Тому важливим завданням для державної політики, а у випадку молоді – особливо освітніх закладів, є забезпечення якості розвитку культурного капіталу, збереження його фундаментальності та відповідності потребам особистості, суспільства та держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ручка А. Культурний капітал та його реалізація в сучасному українському соціумі. *Вісник Маріупольського державного ун-ту. Зб. наук. пр. Серія: Філософія, культурологія, соціологія*. Вип. 3. Маріуполь: Маріупольський державний ун-т, 2012. С. 114–122.
2. Bourdieu P. The forms of capital. *Education, culture, economy, society*. New York, Oxford University Press, 1997. pp. 46–58.
3. Колотило М. Культурний капітал та особливості його відтворення у вищій освіті (соціально-філософський дискурс). *Вісник Дніпропетровського університету*. 2013, Т. 21, Вип. 23(4). С. 184–191.
4. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Випуск 7 (21) / Головні редактори д.екон.н. В.М. Ворона, д.соціол.н. М.О. Шульга. Київ: ІС НАНУ, 2020. 547 с.
5. Pusztaï G. Combining and Balancing Work and Study on the Eastern Border of Europe. *Social Sciences*, 2019. 8(6):193. P. 1–12.
6. Nagy Á. Szabadidős tervek és tevékenységek. In: Székely, L. (szerk.): *Magyar Ifjúság*. Kutatópont, Budapest, 2013. P. 211–228.
7. Kovács K. Szabadidő-eltöltés és sportolás a nyíregyházi fiatalok körében. *Acta Medicina et Sociologicae* (7)20-21. 2016. P. 112–130. DOI 10.19055/ams.2016.7/20-21/6.